

Suhai Pál

Az író szeme

(Rendszertelen megjegyzések Kemsei István
A szederinda szeme című Duna-könyvéről)

I. Bevezetés helyett

Ha Duna-könyve elé a szerző előszót tervezett volna, ez a természetbe még mindig gyökereivel kapaszkodó lény, a vízparti táborozó („Táborozó”) tapasztalatainak summája mellett, valószínűleg a huszonegyedik századi ember természetidegenségének, hamis természetfelfogásának kritikája is lett volna. Kellene volna lennie. Kötete ugyanis nemcsak egy ízig-vérig természeti lény hamisítatlan természetszemléletét, szinte kimeríthetetlen valóságismeretét, s az ezekből fakadó öntudatát-önérzetét, hanem eme öntudatnak és önérzetnek a természeti tünemények szakadatlan fogyatkozása, az emberi beavatkozás nem egy kártétele miatti elégedetlenségét, a szerző társadalomkritikáját is tartalmazza. Mindezt azonban az elemi élmények szintjén, valós történeteket közvetítve, sohase teoretikus fejtegetésekbe bonyolódva teszi. Kemsei azon írók sorába tartozik, aki mindent a maga szemével kíván látni, nem tart igényt szemüvegre. Járnai is a saját lábán akar, kereket végképp nem tűr maga alatt – egyedül a kílbót jöhet ilyen értelemben számításba nála. Ez is csak azért, mert saját izomerejével kell hajtania. Aki végigolvassa könyvét, ennek a saját élményekre alapozott felfogásnak, a tárgyszemléletet és önszemléletet mindvégig egybekapcsoló, esetenként egymással szembeesítő és kontrolláló eljárásnak csakis az előnyeiről győződhet meg. A nagyotmondások korában az őszinteség és a természetes egyszerűség igényéről. Minden mesterkedést elutasítva. Könyvét e szemlélet, a mindvégig hiteles társadalomkritika és természetközelség vonzó tapasztalata élteti. Nagyon is vonzó tapasztalata. Ebben, ismeretanyagának gazdagságában, szinte kimeríthetetlen Kemsei Duna-könyve, amelyet e bőség benyomása alapján, a magam részéről, freudi elszólással, hajlandó lennék akár Duna-regénynek is nevezni. (Nyomban hozzáteszem: a szerzővel ellentétben, aki óvatosan „csak” Dunakönyvről beszél kötete alcímében.) S talán igaza is van. Egymástól ugyanis viszonylag független, nem is egy időben keletkezett, s az író szándéka szerint legalábbis csak a téma okán összegyűjtött írások alkotják e könyv anyagát. Eredetije-ősváltozata *Róka a fűzfán* címmel jelent meg egy különböző tematikájú és műfajú „vegyes” kötet címadó „elbeszéléseként-esszéjeként”. Az író korábbi „nekiveselkedéséből” azt is tudom, tudni vélem, hogy az utólagos kiegészítések révén e mű lett az alapja a mostaninak. Az eredetileg többé-kevésbé egységes írást a bővítés, valamint egy-egy résztema kibontása több különálló fejezetre „szakította”, melyek külön-külön és összességükben is a Duna-témának, a kílbótok népének (s hogy intézményes szóval is illessem könyvét: a „vízi turizmus” világának) kaleidoszkópszerűen változó, új és új oldalát-elrendezését mutatják. A világ szinte végtelen sokféleségét.

II. „A szederinda szeme”

A haszontalannak bizonyult növények számos milliói a világban szabadok maradtak, megverve ennek a szabadságnak minden hátulütőjével, kényelmetlenségével és levadászhatóságával. Mert aki szabad, felesleges. Útjában van a rabtartóság és mohóság terjeszkedésének. Ellenségeinek száma határtalan méreteket ölt. Jelenléte az embervilágban többnyire felettébb zavaró, mert ki akar lépni a determináltság gúzsbakötöttségéből. De nemcsak embervilág van a világon, nemcsak korlátolt emberszemmel felmérhető a világgyetem. Amint valamilyen oknál fogva valahol csökken az ember jelenléte, ennek a szabadságnak a jelképe, a vadszeder szinte azonnal kidugja kíváncsi fejét a földből, a picinyke zöld sarjadzásból napok alatt forradalmi fürge inda indul.

Vágjunk a közepébe. Csapjunk a lovak közé. „Korlátolt emberszem.” Ezzel szemben „a szederinda szeme”. A mű címe. Vajon miért éppen ezt, a többi között látszólag mellékes témáról szóló fejezetet állította ennyire középpontba a szerző? Középpontba, hiszen a mű címével is e mindenképpen haszontalan özönnövény látszólag érdektelen természetrajzát emeli a fontosság szintjére. Már ezzel is meglepetést keltve. De közben el is dugja „regénye” sarjadékerdejének közepébe-bozótosába. Pontosabban, maga e szederinda-bozótos a középpont. Kiderül, hogy még a folyó menti hirtelen növésű galériaerdő rendezetlenségének (viszonylagos rendezetlenségének) is van középpontja (viszonylagos közepe). Akárhol és akármikor. Ha kidől egy fa, ott nyomban elkezd burjánzását a gaz: a csalán vagy vadszeder. „Ha az erdő szelleme úgy dönt, hogy ideje telvén, kiemel egy-egy fát a galériaerdő nagy egészéből, máris indulhat a szeder diadalmenete világának újrafelosztásáért.” Mivel érdemelte ki a kitüntetett figyelmet e szúrós szárú gyomnövény? Az író szeme, e könyvben a Táborozó a megfigyelés révén – de nem ám a haszonelvű, kizárólagosságra törekvő embervilág szűkös érdekeltségével – hanem? – csakis a létezők rendetlen rendjében egyetemesen működő törvényszerűségekre elfogulatlanul és kíváncsian tekintetve, mondhatni holisztikus módon gyűjti be tapasztalatait-bölcsességét a természetről – jelen esetben a vadszeder, a szederinda külön világáról. Méghozzá egy, a többihez képest is „rendetlen”, különös hajlamú szedertőről. Hogy milyen ez? Nézzük csak: „A figyelem tárgya az az öt növendék szedertő, amelyik nemrég törte át magát az iszaprétegen, s az öt közül különösebben az egyik, amelyik éppen egy hete váltotta fel békés növekedését kalandozásra. [...] a testvérindák jólnevelten betartják a minden növényekre vonatkozó szabályt: mindegyikük a nagy víz, a Duna s a lombok közül gyéren átvilágító, nagyobb fény felé indult el. A Táborozó szederindája viszont valamilyen különös oknál fogva az ellenkező irányba tartott, arra, amerre még a legvakmerőbb szeder se jár.” Eléggé sajátos viselkedés ez ahhoz, hogy Kemsei elbeszélésének szereplője (a Táborozó) a növényvel a megfigyelésen túl immár kísérletbe ne kezdjen (kimerítve ezzel az író által egyébként többnyire ironikusan szemlélt, groteszk módon ábrázolt „tudományosságnak” a teljes arsenálját). Egy jókora fatuskónak a növény útjába helyezésével kísérletezett (a Táborozó). A „vakmerő” szederinda ravaszága azonban, mint általában mindenféle természeti jelenségé, ezúttal is felülmúlta az emberi észjárás korlátos lehetőségeit. „A tuskó és a hamu között a szederinda éjszaka felfedezett egy éppen akkora rést, amelyen át egy fejecske beférhet, s ebben a résben folytatta útját.” Ha az olvasónak e vékonyszálú történet nem lenne elegendő, hogy ember és természet aránytalan erőviszonyairól a tanulságot maga vonja le, az írótól ezt ne várja. Segítségét persze kap, újabb példázatos bekezdést a tudomány és a közvélekedés osztályozó (a létezőket pusztá hasznosságuk alapján osztályokba soroló) eljárásának a merőben másféle logika szerint „működő” természet erőivel szembeni elégtelenségéről (haszontalanságáról!). A természetben élet és halál szigorú rendje haszonszempontok nélkül uralkodik. Senki se gondolja azonban, hogy ezzel e fejezet értelmét ki is merítette. Mert lehet ugyan bárkinek ökológiai következtetéseket is levonnia az itt jellemzettekből (tehát kritikus társadalmi következtetésekre jutnia), de ezzel Kemsei (s e fejezet – és a könyv) mondanivalóját még csak éppen a felszínen érintené. „Hogy hova akart eljutni a szederinda”, e rakoncátlan? – ezt sohase fogjuk megtudni. De legalább sejthetjük, hogy társaitól is eltérő „szándékában-akaratában” a szokott nyugatias észjárástól elütő logikát is demonstrálni kívánta a szerző. Egy valóságos filozófus módjára. De mintha ez a gondolkodásmód már föl lenne találva, s Kemsei csupán az olvasó iránti udvariasságból hallgatta volna el ennek forrását-gyökereit. Talán azért is, éppen azért, mert e

logika mentén írta művét, képletes „Duna-regényét”, ennek felfogására, de még szerkesztésmódjára is ez a logika jellemző. Márpedig Kemsei teoretikusság tekintetében, bármennyire is meglepő, még ismerősei számára is meglepő, a szemérmes emberek közé tartozik – nem szeret dicsekedni ilyesmikkel. Elméleti föltevéseit hajlamos elrejtteni. Mint ebben az esetben is. Gyanítom. Hiszen amit a vadszeder, tudományos nevén a *Rubus fruticosus* természetéről megtudunk e műkedvelő „természetbúvár” és könyve jóvoltából, az kísértetiesen emlékeztet a Gilles Deleuze – Félix Guattari szerzőpáros *Rizóma* című könyvének-tanulmányának meghökkentő, az európai ember gondolkodásmódjában fordulatot jelentő (legalábbis követelő) állítására. Nevezetesen arról, hogy „a rizóma [bizonyos növények föld alatti tápláló és szaporító szerve – SP] központ nélküli, nem hierarchián alapuló és nem jelentő rendszer; tábornok nélküli, rendező emlékezet, illetve központi automatizmus nélkül, csupán az állapotok áramlása határozza meg”. Tökéletes megfelelője ennek Kemsei könyvében a szedertő viselkedésének leírása: „... a vadszeder valójában a föld alatt, gyökér-indáiban éli igazi, rejtőzködő életét. Ami ezek fölött a földből kilátszik, csak a dísz ezen az életen, olyan szerepű, mint a hím páva farktolla, energiákat emészt, nehezíti és elodázza a menekülést jelentő repülést, esetünkben a talajban haladást. Titokzatos körülmények között terjedő, különféle vastagságú gyökérszállai jobbra csak a vakondnak lehetnek kellemetlenül ismerősek, ha pajorvadászat közben át kell rágnia magát rajtuk. Semmi csodálni való nem lenne azon, ha egy szép napon kiderülne, hogy a Földkérget, a kontinenseket, az óceánok aljzatát, sőt, a planétát magát is a vadszeder gyökérzete tartja össze, s ezek a gyökerek a hangyákhoz hasonlóan az emberi igyekezetnek ismeretlen, másfajta világtársadalmat alkotnak.”. Bizony, alkotnak is. Mint ahogy Kemsei Duna-könyvében máris. De erről talán inkább egy következő fejezetben.

III. „Kilométerek. Bédekker újoncoknak”

Tahitótfalu felé evezve mindenütt azt lehet észrevenni, hogy eltűnt, elnéptelenedett a múlt. Megváltozott a part, vele együtt a növényzet, elmosódtak a hajdani sátrakhoz vezető kítaposott ösvények. Hogy nincs felismerhető valóságos világ. Az embernek nincs mihez kötnie az élményeit, végképp elhomályosult a megbízhatónak mondott idő. Az, amit múltnak nevezünk, ezentúl merő önáltatás, zagyva, hiteltelen, kótyagos állapotban, kásás hangon előadott történetmesélés. Állandó jelenidő uralkodik mindenütt és a Duna.

Meghökkentő állítás, de igaz lehet – bennem e föl ismerés így fogalmazódott valamikor: „föld alá nincs visszatérés”. Visszatérés Kemsei könyvében sem lehetséges. Túrakajakkal viszi olvasóját a Szentendrei Duna-ág egyes számú, egyébként hiányzó kilométertáblájától a Sziget legfelső fokánál álló harminckettedikig, minden méterét végigvezve és szinte pedáns módon mutatva a Duna egyhangúságában is folytonos meglepetéssel szolgáló építő-romboló munkáját. Az élő és élettelen természet szinte minden kis rezdülését útikönyvébe leltározza, de csak „addig a pontig, amíg a hajó orrát el nem fordítja a Nagy-Duna árama”. Erre s a visszaútra már egyetlen szava se marad. Magától is „[v]iszi a hajót a víz lefelé. Nem is kell evezni”. Jó kis vízitúra! – s ravaszdi írás, mely csak a csónak e fordulásával fordul maga is sok kisebb-nagyobb leírásból-elmélkedésből emberi logika szerinti összefüggő történetté – noha ebbéli minősége azért korábban is sejthető már – pl. a növekvő sorozatú kilométertáblák akkurátus bemutatása nyomán. Izgalmas a folyó másféle idejének (időt-lenségének, örök jelenének) mércéjét a történetmondásban is látni: a víz egyhangú munkájának, a folytonos építésnek-rombolásnak a kitarító nyomon követését, mely az elbeszélésben szakadatlan ismétlődések sorozatával kelti új meg új benyomások képzetét. S még valami: imponálóan gazdag tárgyismeret! – ilyenre „ott kinn” egész intézményrendszert szokás építeni. Elégedjünk meg ez utóbbira egyetlen példával: „A Pásztor-rév fölött kilométer hosszan kiszélesedik, öblösödik a Szentendrei-Duna-ág. Az öblösödésben szívós következetességgel újabb hosszú sóderzátonyok sora épül, nagyjából ugyanavval a folyami logikával, mint hat kilométerrel lentebb. [...] Egyelőre víziszárnasok élőhelye a fűzbokrokkal benőtt zátonyosor. Elsősorban tőkés récéké. Toleráns, befogadó természetű népség ez, néha-néha más, kalandos természetű kacsaféléket is elviselnek maguk között, cigányrécét, telenként kontyos récét, nyáron kacsatelepről szőkevény, hófehér tollazatú, piros csőrű néma kacsát. Mögöttük, a bokrok takarásában, a sekélyesben egymástól is tapintatos távolságot tartva,

szürkegémek halásznak.”. Szinte szaknyelvi szöveg, a hajózás, a botanika és a zoológia tárgyköréből, s közben-közben mégis az az érzése az embernek, hogy a fenséges területére tévedt vagy merészkedett – utoljára Petőfinél láttam valami hasonlót: Szegedy-Maszák Mihály *Riskunság*-elemzése epifániaként emlegeti az ilyet. Az ilyeneket. Mert oldalak tucatjai állnak ilyenekből és még ilyenebekből, hogy a hűledező olvasóban e nem is rövid, majdnem harminc oldalas leírás-elmélkedés végeredményeképpen mégis csak megképződjék a történet: a Táborozóról, aki tudja, hogy lefelé evezni könnyebb és gyorsabb, „fölfelé nehezebb ugyan, de élvezetesebb és tapasztalataiban mélyenszántóbb”. (Ezért aztán „a szemrevételezés sebességével [...] fölfelé lapátolgat a Sziget-ágon”). S közben szinte mindent megnéz, észrevesz és megmutat. Mint például a szigetmonostori Duna-part flórájának sokszínű együttését *A gátőr* fejezetében: „a Duna felé eső oldalon, ahol állandó a folyó felől jövő nedvesség és pára, a vízpartoknak és a nedves rétegeknek folytonosan zöldellő virágos növényei burjánzanak, a boglárkák, kenyérbélcickafarkak, arany veselkék, kányafűfélék, klematiszok, mogyorós lednekek, s a legújabb özönnövény, a vaddohány is nevezett selyemfű, minek virágjából a méhek csodálatos mézet állítanak elő. Közöttük érik a kipszűthetetlen vitaminbomba, az enyhén fanyarkás ízű fekete szeder, itt hajtanak ki a kőrislevelű juhar szélfűtta propellereiből kisarjadt magoncái is...” Mindez mutatja a sebesség viszonylagosságát is. Alig-alig mozdulnak az állóképek, erre-arra kanyarodik a csónak orra, s mégis történetté, történet elbeszélésévé kerekedik a mű. (Az egyszeri Táborozóról, aki létformájával városlakóként is a természetet választja.) Választhatja. Idegenek tőle a „nagy pénzű korszak fantáziátlan fegyencei”. A modern kapitalizmus szép új világát s haszonélvezőit kisemberi öntudata íróniájával szemléli, bár természetleírásokba beszűrt társadalomrajzainak alig van közülük a kis- és nagypolitikához – vagy talán nincs is. Illúziótlanul veszi tudomásul a természet romlását, pontosabban a természetnek ilyen-olyan részérdekkel indokolt emberi megrontását is. Az emberi természetét hasonlóképpen. A gátőrrel adott jellemzése a deklasszációval való szociopszichológiája – létezik egyáltalán ilyen? –, mely egyszerre állítja a megálmodott terveknek a társadalomismeret hiányából fakadó meghiusulását, másfelől a „bornírt” valóság kétes értékű „győzelmét” e doktrinenség fölött – realizmus a javából. Briliáns a „klasszikus” életformát kikezdő kétlakosság bemutatása is: a gátőr munkát halogató mentalitásának, hamis időszemléletének rajza – szemben „az elköszálásra hajlamos férfinem fegyelmelésének alapképletével” (à la Rákóczi és Márai). Mindez a groteszk fénytörésében – ember és állat (a baromfiudvar ragadozói) állandó párviadalát érzékeltetve, a párviadalét, melyben a kocsmá „konferenciaközpont”, s az „ideális csapda technológiai kivitelezése a fő napirendi pont”. A harc vesztese mégis az ember: „[m]ikor sötétedés után csökkent öntudattal, bizonytalan léptekkel hazatér, elfelejti bezárni a baromfiól ajtaját”. A címadó fejezet is hasonló tanulsággal szolgál: az ember, a természet ura „alulról” meghatározott lény: az „alantasabb” létformák ravaszága (jelen esetben a „különc” szederindáé) túljár az eszén – az entrópia törvénye uralkodik rajta is. „Kicsiben.” Egyáltalán: minden „kicsiben” (mutatkozik). Kemsei István is eldicsekedhetne azzal, amivel Szerb Antal (szokott volt): hogy ő a legkisebb képű magyar író. Idegen tőle mindenfajta teoretizálás. És műve mégis teoretikus. Valahogy úgy, ahogy a francia szerzőpáros is értette. Szeret a választotta részleteknél elidőzni, a kinyitotta térben elkalandozni, az öncélú egész-elvűség nem esete. Különálló fejezetekből álló Duna-könyve legalább annyira regény, mint nem-regény. Sokkal inkább alakváltoztató, mint alakválasztó (mű). A változatok sokasága, a sokféleség változatossága, gazdagsága, és ha lehet ilyet mondani, elképesztő találékonysága jellemzi. Mint a rizómát. „A rizóma nem kezdődik és nem végződik, mindig középen van, a dolgok között, köztes-lény, *intermezzo*.” „Nem könnyű középen észrevenni a dolgokat, és nem fentről lefelé haladva vagy fordítva, balról jobbra vagy fordítva: próbálják ki, meglátják, minden megváltozik. Nem könnyű meglátni a fűvet a dolgokban és a szavakban (Nietzsche is ezt mondta, az aforizmát át kell »rágni«, a fensík pedig elválaszthatatlan az ott legelésző tehenektől, melyek egyben a kék ég felhői is).”

(*Orpheusz Kiadó, 2015*)